

KUCHYNĚ V BÝVALÉM KLÁŠTEŘE PREMONSTRÁTEK ROSA COELI V DOLNÍCH KOUNICÍCH

Václav Kolařík, David Merta, Marek Peška

Příspěvek si klade za cíl informovat o výsledcích záchranného archeologického výzkumu, který doprovázel rekonstrukci budovy tzv. barokního konventu v areálu bývalého kláštera premonstrátek v Dolních Kounicích. V rámci výzkumu byl odkryt západní trakt bývalých středověkých klášterních budov. V interiéru byl zachycen i relikt pozdněstředověkého topeniště, které můžeme hypoteticky považovat za součást klášterní kuchyně.

Klíčová slova: Česká republika – Morava – Dolní Kounice – záchranný archeologický výzkum – klášter premonstrátek – středověk – topeniště – kuchyně

KITCHEN IN THE FORMER PRÉMONTRÉ CONVENT ROSA COELI IN DOLNÍ KOUNICE

The contribution proposes to inform about partial results of a rescue archaeological research which went along with the reconstruction of so-called baroque convent in the former Prémontré convent in Dolní Kounice. In terms of the research a west tract of the former medieval convent buildings was discovered. Also a relict of a late medieval heating chamber was depicted in the interior. Hypothetically, we can consider it as a part of a convent kitchen.

Key words: the Czech Republic – Moravia – Dolní Kounice – rescue archaeological research – Prémontré convent – Middle Ages – heating chamber – kitchen.

Bývalý klášter premonstrátek Rosa Coeli je situován na pravobřeží řeky Jihlavy, jižně městečka Dolní Kounice. Z kláštera se zachoval nezastrěšený kostel, kvadratura a tzv. barokní konvent. Areál ohrazuje zeď s bránou orientovanou k městečku. V ohrazeném areálu, západně klášterních budov, se nachází několik staveb, o nichž lze uvažovat jako o pozůstatku hospodářského dvora. Na severu areál ohraničuje mlýnský náhon, který je patrně středověký, podobně jako ve svém jádru mlýn.¹ V letech 2012 a 2013 se uskutečnil v tzv. barokním konventu a jeho nejbližším okolí záchranný archeologický výzkum, který přinesl nové prameny ke středověkým stavebním dějinám kláštera. Výzkum vyvolaný celkovou rekonstrukcí této stavby byl realizován formou archeologického dohledu nad zemními pracemi, který byl kombinován se zjišťovacími sondami (Peška 2013; Merta – Peška 2015). Mimo jiné se podařilo odkryt část středověkého západního křídla konventu, v níž byla situována pec.

HISTORICKÝ EXKURZ

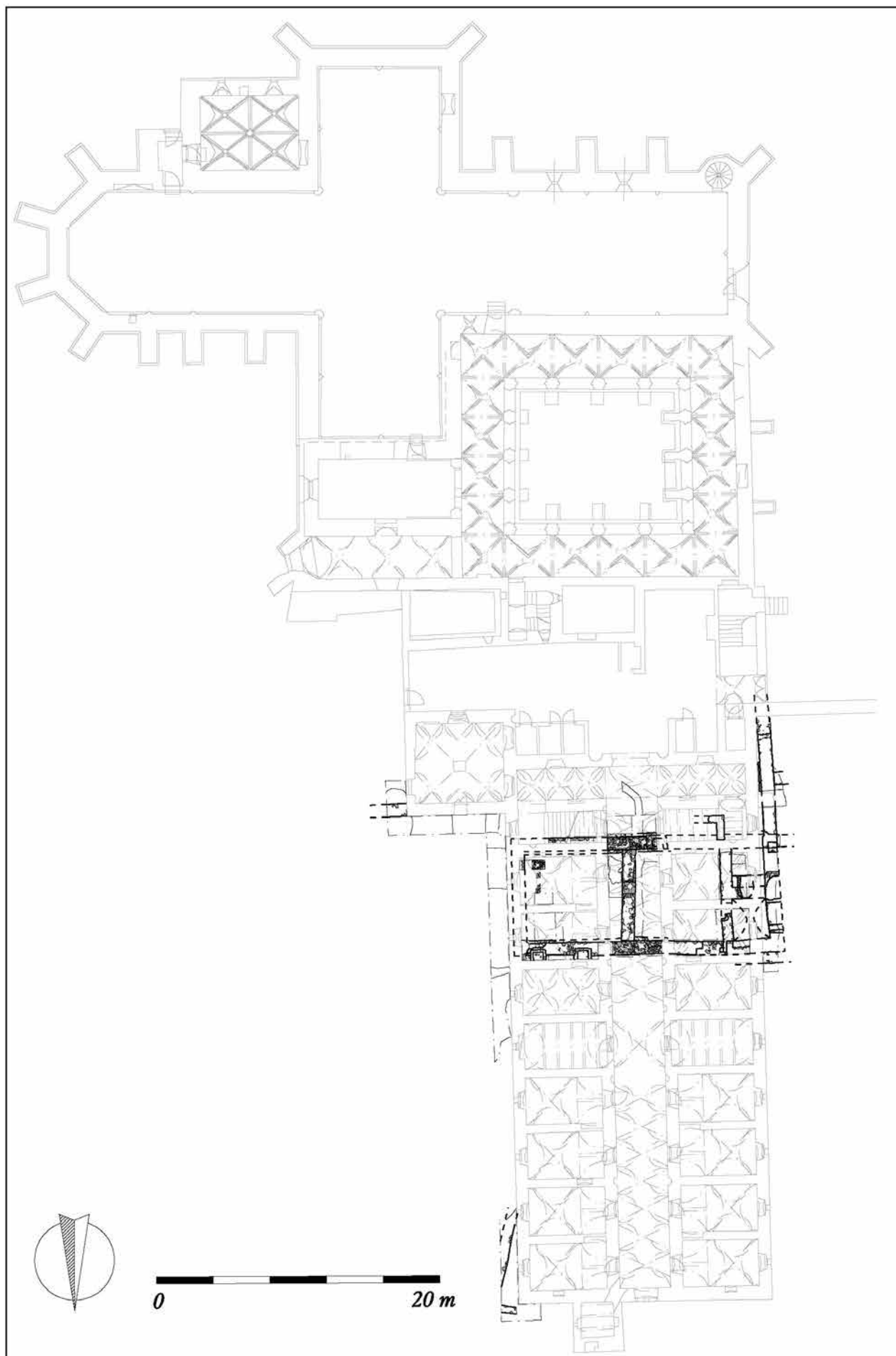
Zakladatelem kláštera Rosa Coeli v Dolních Kounicích byl podle kronikáře Jarlocha roku 1181 Vilém z Pulína.² Po smrti posledního z přírodních potomků Viléma z Kounic Oldřicha z Drnholce se roku 1284

ujal zakladatelských práv král Václav II. Na konci 13. století a začátku století příštího byla ekonomická situace kláštera příznivá. Klášter zvětšoval své majetky a zřejmě došlo i na jeho stavební úpravy. Před polovinou následujícího století naopak musel majetky začít prodávat, což bývá spojováno právě se stavebními náklady. Předpokládá se, že výstavba probíhala až do počátku 15. století. Roku 1390 vyzval papež Bonifác IX. k podpoře obnovy kláštera, protože pro své stáří vyžaduje značných oprav. Tomu odpovídá i informace, že roku 1388 neměl klášter kapitulní síň, protože volba probošta probíhala v refektáři, kde bývalo zvykem konat kapitulní shromáždění.

Traduje se, že klášter byl vypálen roku 1423 za husitských vojenských operací na jižní Moravě. Po husitských válkách se hospodářská situace kláštera postupně stabilizovala a do počátku 16. století patřil dolnokounický probošt mezi nejvýznamnější církevní preláty na Moravě. Následně začal opětovný úpadek, což vedlo k prodeji kláštera v roce 1537 Jiřímu Žabkovi z Limperka do svobodného vlastnictví. Od té doby byl klášter využíván převážně k hospodářským účelům. Roku 1699 postoupil majitel panství Ferdinand z Dietrichsteina klášter strahovské kanonii, která hodlala konvent obnovit. Následně byla vysvěcena jedna z klášterních kaplí a postupně probíhala výstavba rezidence (barokní konvent) a oprava stávajících budov. V roce 1703 byl vysvěcen i nově opravený kostel.

¹ Topografii klášterního areálu a jeho okolí podává plán z roku 1699, kde je zachycen konvent, hospodářské zázemí včetně mlýna a hrad.

² Listiny dolnokounického kláštera se dostaly z majetku Drnovských z Drnovic do rukou Boskoviců. Po smrti Jana Šembery je jako dědictví získal Karel z Lichtenštejna. V archivu Lichtenštejnů jsou doposud, jedná se o 99 exemplářů listin (Bistřícký – Spurný – Václavěk – Zemek 1991, 8).

Obr. 1: Půdorys kláštera s vyznačením odkrytých zdív v rámci barokního konventu

Záhy však i s ostatními budovami podlehl rozsáhlému požáru. Po opravách zde byli od roku 1729 dosazováni strahovští administrátoři. Roku 1808 postoupili strahovští klášter Janu Křtiteli z Dietrichsteina.

V letech 1926 až 1933 proběhly první zabezpečovací práce ruiny klášterního areálu (Foltýn 2005, 277–285; Kuča 1996; Libal 2001, 78–81; Samek 1994, 391–393; Prokop 1904, 334–338).

VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE

Při výzkumu doprovázejícím výkopy pro odvlhčení zdiva při západní a východní venkovní stěně barokního konventu i v interiéru jeho jižní části byly při snižování úrovní podlah zachyceny pozůstatky zdiva několika stavebních fází zaniklých středověkých klášterních budov, jejichž existence nebyla známa.

Nejstarší středověký horizont osídlení místa je spojen až s počátky kláštera v závěru 12. století, případně s dobou předcházející bezprostředně jeho založení. Skromné keramické nálezy zřejmě souvisejí s budováním nejstarší stavby,³ jejíž základy byly výzkumem odhaleny (**románská fáze**). Výzkum byl koncipován tak, aby se postupně podařilo odhalit půdorys celého nejstaršího objektu, jenž měl dispozici obdélného jednotraktu o rozměrech 19 × 8 m. Další stavební etapa (**vrcholněstředověká fáze**) náleží druhé třetině 13. století. V jejím průběhu byla románská stavba přestavěna a byl zásadně změněn charakter jejího využití. Došlo k jejímu zapojení do nově budovaného klášterního organismu, když bylo započato se stavbou kvadratury a zřejmě i nového konventního kostela. Suterén románského konventu byl zasypan, podlaha přízemí se

srovnala s pochozí úrovní okolního terénu. V západní části stavby byly do interiéru vloženy příčky, které vymezily dva nové sklípky se samostatnými venkovními vstupy v západní stěně. Sklípky o přibližně stejné ploše (cca 7 m²) byly zaklenuty valenou klenbou z maloformátových cihel (24 × 12 × 4,5 cm). Vstup do severnějšího z nich byl ještě v průběhu 13. století, nejpozději však ve 14. století zanikl, když byl z původního otvoru vyzděn úzký světlík. Ve zdivu byl zazděn i poškozený krinoidový hmoždíř. Lze předpokládat, že funkce této části z kvadratury vyběhajícího západního křídla byla hospodářská. Sklípky bychom mohli považovat za součást skladovacích prostor klášterní kuchyně. Zmíněný hmoždíř k výbavě kuchyně patřil, ale místo jeho nálezu za důkaz její lokalizace nelze považovat.

Poslední etapou, která v zásadě uzavírá stavební vývoj středověkého konventu, jsou přestavby a stavební úpravy provedené v pozdním středověku (**pozdněstředověká fáze**). Stavební práce probíhaly pravděpodobně v době stabilizace a obnovy kláštera po husitských válkách, kterou ukončil požár konventu na přelomu 15. a 16. století.⁴ Pro tuto stavební etapu je charakteristické použití šedoběžové tvrdé vápenné malty jako pojiva, smíšené zdivo sestávající z kamenů a zlomků cihel i typická ostění vyzděná z vysokých gotických cihel (28 × 8 – 9 × 13 cm). V rámci této stavební etapy se opět upravoval interiérom románského objektu. Došlo k zasypání obou malých sklípků při západním průčelí. Jižní sklípek byl upraven na pekárnou/kuchyni, podlaha byla dosypáním zvýšena přibližně 0,5 m pod úroveň venkovního terénu a do gotické SZ příčky bylo vloženo topeniště pece (cca 1,5 × 1 m) stojící částečně na nově příděném soklu. Topeniště včetně soklu bylo vyzděno ze středněformátových cihel (30 × 6 – 7 × 14 cm) spojovaných na hlinu.⁵

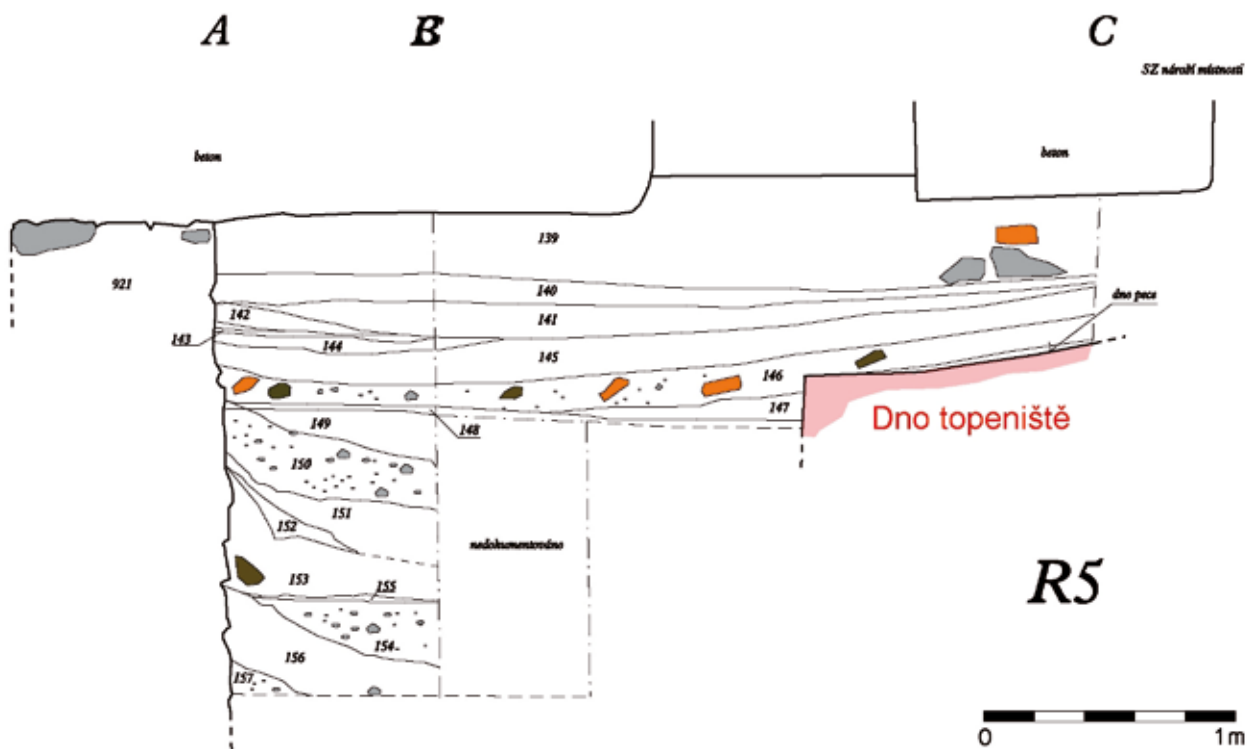

Obr. 2: Situování sondy S8 a řezu R5 v rámci barokního konventu

³ Zásadní otázkou, kterou nedokážeme jednoznačně zodpovědět, je to, zda se jedná již o budovu kláštera, nebo jde o sídlo Viléma z Pulína, které se stalo základem jím založeného konventu. Příkláníme se ke druhé variantě.

⁴ Požár orientačně datuje drobný haléř Vladislava II. Jagelonského vyražený po roce 1482, jenž byl vyzvednut z požárového horizontu při jižní stěně románské stavby.

⁵ K problematice datace a používání různých formátů cihel v Brně a obecně i jeho okolí viz Holub – Kolařík – Merta – Peška 2010.

Obr. 3: Řez (R5) pyrotechnickým zařízením v rámci někdejší kuchyně

Obr. 4: Pohled na začištěnou část topeniště. Foto i.č. 09159-2012 Archaia Brno o.p.s.

Obr. 5: Pohled na začištěnou část topeniště. Foto i.č. 09174-2012 Archaia Brno o.p.s.

Zaklenutí se nedochovalo. Sondou, která byla hloubena v předpecí, se nepodařilo zachytit žádnou úroveň, o níž bychom mohli prohlásit, že byla pochozí úrovní kuchyně. Severní sklípek sice nebyl sondován, ale na základě nově prolomeného vstupu z interiéru lze předpokládat, že i zde zřejmě došlo ke zvýšení podlahy. V prostoru nad oběma bývalými sklípků můžeme hledat dymník a tedy zřejmě i tehdejší klášterní kuchyni.

Stavební úpravy na středověkém konventu byly prováděny i v následujícím období (**renesanční fáze**). Jedná se vesměs o úpravy nevýznamného charakteru, mimo jiné došlo k zániku pekárny/kuchyně. Její prostor byl zasypan, stavba byla zplanýrována. Ze zásypu pochází soubor kuchyňské keramiky z přelomu 15. a 16. století, jehož součástí bylo i několik zlomků komorových kachlů včetně dvou celých.

Následný stavební vývoj patří pokusům o **barokní** znovuzrození kláštera, znamená definitivní zánik středověkých konventních budov v tomto místě.

KLÁŠTERNÍ KUCHYNĚ?

Archeologické situace, jejichž součástí je pyrotechnologické zařízení odkryté v bývalém západním prodlouženém křídle konventu, snad lze interpretovat jako součást klášterní kuchyně. Poloha tohoto místa v rámci topografie kláštera by takovouto interpretaci podporovala také. Je však otázkou, co všechno by bylo součástí vlastní kuchyně. Jisté je zřejmě ztotožnění sklípků s příručním depozitářem kuchyně. Vlastní dokumentované topeniště, které je obecně datováno do 14. až 15. století, představuje otázku. Svým provedením spíše odkazuje k nějaké ne zcela sofistikované potravinářské peci, o níž však také můžeme uvažovat jako o součásti klášterní kuchyně. Za nepřímý důkaz snad lze považovat i druhotně zazděný kamenný hmoždíř, který nepochybně patřil k mobilii vrcholně středověké kuchyně konventu.

PRAMENY A LITERATURA

Bistřícký, J. – Spurný, F. – Václavek, L. – Zemek, M. 1991: Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu 1173–1380. Brno.

Foltýn, D. a kol. 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů.

Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. 2010: Středověká brněnská architektura z cihel. Dějiny staveb 2010, 139–159.

Konečný, L. – Borský, P. – Hořínek, J. 1994: K nejstarším stavebním dějinám kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích. Jižní Morava 30, 264–273.

Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl A–G.

Líbal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek.

*Merta, D. – Peška, M. 2015: Ke stavu poznání stavebních dějin bývalého kláštera premonstrátek Rosa Coeli v Dolních Kounicích. Nález románského obytného objektu pod stavbou barokního konventu, *Archaeologia historica* 40/2015/2, 819–838.*

Peška, M. 2013: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, Dolní Kounice, klášter Rosa Coeli – barokní konvent. NZ čj. 65/2012 uložená v archivu Archaia Brno o.p.s.

Prokop, A. 1904: Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien.

Samek, B. 1994: Umělecké památky na Moravě a ve Slezsku. Svazek 1.

Obr. 6: Umístění kuchyně v rámci odkryté konventní stavby. Černá a šedá – románské zdivo; červená – gotika; fialová – pozdní gotika